

Agnieszka Szyndler

ZOOMORFISMOS
FRASEOLÓGICOS
DEL ESPAÑOL
Y DEL POLACO

UN ESTUDIO CONTRASTIVO DESDE
EL PUNTO DE VISTA
DE LA LINGÜÍSTICA CULTURAL

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO
KATOWICE 2014

**Zoomorfismos fraseológicos
del español y del polaco:
un estudio contrastivo desde
el punto de vista
de la lingüística cultural**

NR 3247

Agnieszka Szyndler

**Zoomorfismos fraseológicos
del español y del polaco:
un estudio contrastivo desde
el punto de vista
de la lingüística cultural**

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2014

[Kup książkę](#)

Redaktor Serii: Językoznawstwo Neofilologiczne
Maria Wysocka

Recenzent
Marek Baran

Índice

Abreviaturas y siglas utilizadas	7
Introducción	9
1. Fraseología desde el punto de vista de la lingüística cultural	13
1.1. El lenguaje como hecho cultural	13
1.2. La relación entre la fraseología y la cultura	21
2. Breve historia de la investigación fraseológica	29
2.1. La fraseología en la lingüística española	31
2.2. La fraseología en la lingüística polaca	35
2.3. Zoomorfismos fraseológicos	39
3. El ámbito de la fraseología	45
3.1. El concepto de fraseología y su estatus lingüístico	45
3.2. El concepto de la UF y sus características lingüísticas	49
3.2.1. Institucionalización y estabilidad	52
3.2.2. Idiomaticidad	55
3.2.3. Variación	57
3.3. La clasificación de las UF	59
4. El papel de la metáfora y la metonimia en la creación de las UF	65
4.1. La teoría conceptual de la metáfora (TCM)	66
4.1.1. Los modelos icónicos y las archimetáforas	73
4.2. El carácter metonímico de las UF	76
5. La figuratividad e idiomaticidad en el marco de la lingüística cogni- tiva	79
5.1. Factores de idiomaticidad en las UF	84
5.1.1. La metáfora y la metonimia	84
5.1.2. Mecanismos alternativos de idiomaticidad	85
5.2. La figuratividad en el marco de la Teoría del Lenguaje Figurado Con- vencional (TLFC)	89
5.2.1. El requisito de imagen	91
5.2.2. El requisito de denominación adicional	92
5.3. La idiomaticidad desde un enfoque pragmático	94
5.3.1. Un modelo del significado fraseológico	95

5.4. La reformulación del concepto de idiomaticidad	98
5.4.1. El mecanismo de la reinterpretación	99
5.4.2. El mecanismo de la opacidad	102
6. La motivación fraseológica	109
6.1. La relación entre la motivación y la idiomaticidad	111
6.2. Hacia una nueva concepción de la motivación fraseológica	114
6.2.1. Tipos de motivación según la TLFC	118
6.2.1.1. La motivación de índole estructural	119
6.2.1.2. La motivación de índole semántica	121
6.2.1.3. Otros tipos especiales de motivación	125
6.2.1.4. La mezcla de motivaciones	128
7. Zoomorfismos que hacen referencia a facultades mentales	131
7.1. Pautas metodológicas	131
7.2. EL HOMBRE ES UN ANIMAL TONTO Y/O IGNORANTE	135
7.3. EL HOMBRE ES UN ANIMAL RIDÍCULO	159
7.4. EL HOMBRE ES UN ANIMAL ALOCADO	166
7.5. EL HOMBRE ES UN ANIMAL INTELIGENTE	171
8. Zoomorfismos que hacen referencia al movimiento humano	185
8.1. EL HOMBRE ES UN ANIMAL DE MOVIMIENTOS LENTOS Y/O SUAVES	185
8.2. EL HOMBRE ES UN ANIMAL DE MOVIMIENTOS TORPES Y/O PESADOS	198
8.3. EL HOMBRE ES UN ANIMAL DE MOVIMIENTOS RÁPIDOS Y/O CAÓTICOS	203
9. Zoomorfismos que hacen referencia al aspecto físico del ser humano	215
9.1. LOS OJOS Y LA VISTA	215
9.2. EL PELO/LA CARA	217
9.3. LA ESTATURA Y LA FUERZA FÍSICA	218
9.4. LA BELLEZA Y LA FEALDAD	221
9.5. LA SUCIEDAD Y LA REPUGNANCIA	222
9.6. OTRAS CUALIDADES	224
10. Zoomorfismos que hacen referencia a sensaciones físicas y actividades fisiológicas del ser humano	227
11. Zoomorfismos que hacen referencia a emociones	235
11.1. EL HOMBRE ES UN ANIMAL ASUSTADO, MEDROSO	235
11.2. EL HOMBRE ES UN ANIMAL AIRADO	239
11.3. EL HOMBRE ES UN ANIMAL AVERGONZADO O DESORIENTADO	245
11.4. EL HOMBRE ES UN ANIMAL FELIZ Y CONTENTO	249
12. Zoomorfismos fraseológicos españoles en el discurso: ajustes pragmáticos	251
Conclusiones	275
Bibliografía	285
Streszczenie	309
Summary	313

Abreviaturas y siglas utilizadas

- CE — Comparación(es) estereotipada(s)
CA — Componente(s) animal(es)
DA — *Diccionario de argot* de J. SANMARTÍN SÁEZ (2004)
DCECH — *Diccionario Crítico Etimológico Castellano e Hispánico* de J. COROMINAS Y J.A. PASCUAL (2007 [1980])
DCFP — *Dichos, comparaciones y frases populares* de P. CELDRÁN GOMARIZ (2010)
DDFH — *Diccionario de dichos y frases hechas* de A. BUITRAGO (2005)
DDFH2 — *Diccionario de dichos y frases hechas* de J.A. SALANOVA ARNAL (2010)
DEA — *Diccionario del español actual* de M. SECO, O. ANDRÉS Y G. RAMOS (1999)
DFDEA — *Diccionario fraseológico documentado del español actual* de M. SECO, O. ANDRÉS Y G. RAMOS (2006)
DFEM — *Diccionario fraseológico del español moderno* de F. VARELA Y H. KUBARTH (1994)
DLM — *Diccionario de lingüística moderna* de E. ALCARAZ VARÓ Y M.A. MARTÍNEZ LINARES (2004)
DRAE — *Diccionario de la Real Academia de la Lengua Española* (1992)
DRDP — *Diccionario de Refranes, Dichos y Proverbios* de L. JUNCEDA (2005)
DTFH — *Diccionario temático de frases hechas* de S. RODRÍGUEZ-VIDA (2001)
DUE — *Diccionario de uso del español* de M. MOLINER (1998)
DUEAC — *Diccionario de uso del español actual Clave* (2002)
DUEAE — *Diccionario de uso del español de América y España Vox* (2002)
GDLE — *Gran diccionario de la lengua española Larousse* (2008)
IC — Implicatura(s) convencional(es)
ICG — Implicatura(s) conversacional(es) generalizada(s)
ICP — Implicatura(s) conversacional(es) particularizada(s)

- MSJPPWN — *Multimedialny słownik języka polskiego PWN* (2008)
SFPWN — *Słownik frazeologiczny PWN* de A. KŁOSIŃSKA (2005)
SJPPWN — *Słownik języka polskiego PWN* de M. SZYMCZAK (1978–1981)
TCM — Teoría Conceptual de la Metáfora de G. LAKOFF y M. JOHNSON
TLFC — Teoría del Lenguaje Figurado Convencional de D.O. DOBROVOL'SKIJ y E. PIIRAINEN
UF — Unidad(es) fraseológica(s)
UFC — Unidad(es) figurativa(s) convencionalizada(s)

Introducción

“El estudio del lenguaje, de alguna manera, se convierte en el estudio de la manera en la que expresamos e intercambiamos ideas y pensamientos” (INCHAURRALDE y VÁZQUEZ, 2000: XII).

No es ninguna novedad el hecho de que, para conocer una cultura, primero se debe conocer la lengua en la que esta se expresa, puesto que “cada lengua natural sirve para expresar la visión del mundo presentada por la comunidad sociolingüística que la creó” (WILK-RACIĘSKA, 2007b: 439). Paradójicamente, tampoco resulta novedoso constatar que para conocer una lengua se debe partir de la cultura que está detrás de ella, conocer la herencia cultural, los valores sociales o culturales asociados a las palabras (cfr. PAMIES BERTRÁN, 2007; LUQUE DURÁN, 2007).

Así pues, como subraya J.D.D. LUQUE DURÁN (2007: 332), “el estudio de la estructura de una lengua, especialmente en el nivel semántico, implica, por tanto, un estudio de una visión del mundo determinada codificada mediante símbolos lingüísticos”.

En lo que atañe a la fraseología, considerada el espejo de la mentalidad o la idiosincrasia de una comunidad dada, en los últimos años se ha puesto especial hincapié tanto en el componente cultural en la motivación de las unidades fraseológicas (en adelante UF) como en el potencial cognitivo de las mismas.

Cabe resaltar que nuestra investigación de carácter onomasiológico se inscribe en el marco de la lingüística cultural, es decir, un estudio holístico enraizado en la gramática semántica, que bebe de fuentes como la pragmática, el cognitivismo, los estudios etnográficos y la antropología del lenguaje. Todo esto nos permite observar y analizar la lengua y sus fenómenos desde diferentes perspectivas. Así, entendemos la lingüística cultural tal y como la define J. WILK-RACIĘSKA (2007a, 2007b, 2007c, 2009): como un estudio de dos tipos fundamentales de reglas: por un lado, las que, aun siendo básicas,

están presentes en todas las lenguas naturales de un sistema *macro* dado; y, por otro, las que se han creado dentro del marco de sistemas de menor entidad.

El propósito de la presente investigación es analizar, basándonos en la Teoría Conceptual de la Metáfora (en adelante TCM), en la Teoría del Lenguaje Figurado Convencional (en adelante TLFC) y en un modelo concreto de significación fraseológica (TIMOFEEVA, 2008), las UF españolas y polacas, tanto las locuciones como las comparaciones estereotipadas (en adelante CE), cuya área de motivación es la fauna; es decir, las unidades lingüísticas estables que mediante la comparación directa e indirecta con un animal hacen referencia a diferentes características del ser humano (facultades mentales, maneras de moverse, aspecto físico, sensaciones físicas o emociones, entre otras). Denominaremos *zoomorfismo* al uso metafórico o alegórico de un nombre animal (o zoónimo) para caracterizar una conducta o un carácter del ser humano mediante la lexía compleja (cfr. NAZÁRENKO e IÑESTA MENA, 1998: 101).

Asimismo, en el presente estudio intentaremos presentar la fraseología desde una doble perspectiva: por un lado, desde la lingüística, por otro lado, desde una vertiente ligada a los patrones culturales, contemplados por los hablantes y reflejados en las UF que estos emplean (cfr. FORMENT FERNÁNDEZ, 2000b). Los zoomorfismos fraseológicos, objeto de estudio, serán investigados no solo desde un punto de vista semántico (el significado denotativo y connotativo, la figuratividad y la motivación fraseológicas), sino también desde uno pragmático. Es decir, nos centraremos en el uso real de la lengua, puesto que compartimos la opinión de L. TIMOFEEVA (2008: 321–322) de que “el análisis del significado fraseológico no puede apoyarse solo en el rastreo de esquemas conceptuales que soportan el mismo, pues otros factores, de índole pragmática y cultural, intervienen en su configuración”. Así pues, por una parte, nuestro objetivo es investigar si ambas comunidades sociolingüísticas, la española y la polaca, recurren al mismo tipo de zoomorfismos para expresar una determinada cualidad humana, esto es, si coinciden tanto en la base metafórica como en la imagen mental subyacente. Por otra parte, pondremos especial énfasis en el análisis no solo de las particularidades semánticas de las UF, sino también de las inferencias que desarrollan dentro de un enunciado mayor. Es decir, indagaremos en la complejidad del significado fraseológico y en la naturaleza inherentemente pragmática. A lo largo del presente trabajo intentaremos responder a las siguientes preguntas: 1) ¿Cuáles son los procedimientos conceptuales que sustentan los vínculos motivacionales de los zoomorfismos polacos y españoles?; 2) ¿De qué índole son tales vínculos en cada lengua (icónicos, simbólicos, indexicales o de otro tipo)?; 3) ¿En qué se diferencian y en qué coinciden?; 4) ¿El significado fraseológico siempre es fijo, está convencio-

nalizado y es independiente de las circunstancias contextuales, o más bien es susceptible de ciertas modificaciones o ajustes en función del contexto?; 5) Si se adapta al contexto, ¿de qué tipo de matizaciones se trata?

Nuestro estudio se centra en la lengua española, en su variedad peninsular; no obstante, en ciertos casos aludiremos también a las UF típicas de América Latina, las cuales nos permitirán indicar que incluso en el mismo sistema *micro* (el español) se pueden dar conceptualizaciones dispares. Esto es, la visión del mundo de los hablantes de las distintas comunidades hispanas codificada en las expresiones lingüísticas puede diferenciarse, a veces notablemente. Sin embargo, el análisis contrastivo de las diferencias lingüísticas y culturales entre las comunidades hispanas, por interesante y fructífero que sea, excede los límites de la presente investigación y, a nuestro juicio, merece un estudio pormenorizado aparte.

Si bien es cierto que en el presente estudio nos centraremos en el análisis de las UF españolas, no es menos obvio que, para llevarlo a cabo, recurriremos a nuestra competencia como hablantes nativos y a la intuición lingüística, rasgos considerados imprescindibles para una investigación de este tipo (GRZEGORCZYKOWA, 2006: 169).

Nos parece oportuno subrayar que nuestra investigación no tiene un carácter meramente traductológico; no es nuestro objetivo analizar algunos zoomorfismos españoles desde el punto de vista de la equivalencia que presentan (absoluta, parcial o nula)¹ ni abordar cuestiones sobre la (in) traducibilidad de este tipo de unidades. El presente estudio no tiene por objeto elaborar listas de zoomorfismos españoles con sus respectivos (in) equivalentes polacos, sino investigar (y contrastar) la visión del ser humano, que emana de este tipo de unidades.

Dados la complejidad del universo fraseológico, su estatus lingüístico y sus límites, no exentos de controversias, por una parte, y, por otra, la necesidad de presentar fenómenos propios de las lenguas analizadas, hemos decidido dividir nuestra investigación en dos partes.

La primera estará conformada por seis capítulos, cada uno de los cuales trata de una cuestión concreta del panorama general del hecho fraseológico. En el primero presentaremos la fraseología desde el punto de vista de la lingüística cultural, indagaremos en su estatus mixto cultural-lingüístico, así como presentaremos la tipología de los fenómenos culturales que, según D.O. DOBROVOL'SKIJ y E. PIIRAINEN (2005), juegan un papel decisivo en la descripción del lenguaje figurado. En los capítulos siguientes nos centraremos en la base teórica que alberga y sustenta nuestra investigación, desarrollada de manera detallada en el capítulo 7. Primeramente, presenta-

¹ Para profundizar en el concepto de equivalencia fraseológica, consúltense S.J. SUÁREZ CUADROS (2005, 2006) o D.O. DOBROVOL'SKIJ (1988).

remos una revisión de las diferentes etapas de la investigación fraseológica, fundamentalmente en el ámbito español y polaco y con referencia especial a los trabajos sobre zoomorfismos. Después pasaremos al estatus lingüístico de la fraseología, sus límites, así como a la clasificación y la delimitación de las unidades que serán objeto de análisis. Asimismo, nos fijaremos en distintos planteamientos teóricos sobre la extensión del universo fraseológico y presentaremos el que nos servirá de base para nuestro estudio. En los capítulos siguientes no solo analizaremos los factores que influyen en la creación de las UF (metáfora, metonimia, comparación, hipérbole, etc.), sino que también abordaremos la cuestión de la figuratividad, la idiomatidad y la motivación fraseológicas en el marco de la lingüística cognitiva (los tipos de motivación según D.O. Dobrovól'skij y E. Piirainen, los modelos icónicos y las archimetáforas de E.M. Iñesta Mena y A. Pamies Bertrán, o la propuesta de A.N. Baránov y D.O. Dobrovól'skij, entre otras). Como en nuestra investigación analizaremos también el uso real de las UF, esto es, las funciones que desempeñan en el discurso, no descartamos los estudios fraseológicos de índole pragmática que serán presentados en el capítulo 5 (el modelo de significación fraseológica de Timofeeva).

En la segunda parte, de carácter práctico, examinaremos la naturaleza semántico-pragmática de las UF; esta parte también estará articulada en seis capítulos. Una vez presentadas las pautas metodológicas de nuestro estudio (capítulo 7), entraremos en el análisis de zoomorfismos fraseológicos, que dividiremos según el dominio conceptual en el que se inscriben. Nuestra investigación girará en torno a tres ejes distintos, aunque interconectados (cfr. MENA MARTÍNEZ y FERNÁNDEZ TOLEDO, 2003: 114—115): 1) desde la perspectiva del origen de las UF (la motivación); 2) desde la perspectiva de las UF como reflejo de la realidad sociocultural y portadoras de sus significados y valores; 3) desde la perspectiva del contexto comunicativo de las UF (los valores implicaturales de distinta índole). Dichos ejes nos permitirán ofrecer un panorama, lo más completo posible, de la significación fraseológica.

Para concluir, nos parece oportuno señalar que, según nuestro conocimiento, hasta ahora no se ha llevado a cabo un estudio contrastivo entre el polaco y el español sobre los zoomorfismos fraseológicos de índole semántico-pragmática. Es un campo relativamente poco estudiado. Asimismo, los resultados de nuestra investigación, inscrita en el marco de la lingüística cultural, pueden tener una aplicación práctica, sobre todo para los futuros trabajos traductológicos, los cuales deberían basarse no solo en las propiedades semánticas y sintácticas de las UF, sino también en los factores funcionales relevantes en el uso de las mismas (cfr. DOBROVOL'SKIJ, 2005: 378).

Agnieszka Szyndler

**Frazeologizmy zoonimiczne
odnoszące się do człowieka w języku hiszpańskim i polskim:
studium kontrastywne z pozycji lingwistyki kulturowej**

Streszczenie

Celem niniejszej publikacji jest analiza kontrastywna frazeologizmów zoonimicznych (FZ) oraz wyrażen metaforycznych opartych na metaforze konceptualnej CZŁOWIEK TO ZWIERZE, występujących w języku polskim oraz hiszpańskim, a więc językach wpisanych w tę samą europejską ramę: system *macro* (por. WILK-RACIĘSKA, 2009). Niemniej jednak fakt, iż kultura ta została ukształtowana poprzez wspólny system filozoficzno-religijny nie oznacza, że pomiędzy obiema społecznościami, polską i hiszpańską, nie istnieją różnice kulturowe, mające swoje odzwierciedlenie w formach językowych.

Korpus pracy został stworzony zarówno w oparciu o główne pozycje słownikowe polsko-hiszpańskie (słowniki jedno- i dwujęzyczne), jak i publikacje internetowe, a nawet blogi. Obiektem badań Autorki są skonwencjonalizowane związki frazeologiczne. Modyfikacje frazeologiczne oraz związki okazjonalne, tworzone *ad hoc* w konkretnej sytuacji komunikacyjnej, pozostają poza obszarem analizy. Ponadto, w celu zachowania spójności metodologicznej, Autorka opiera się głównie na standardowej wersji języka hiszpańskiego. Niemniej jednak, w nielicznych przypadkach, w celu pokazania różnic konceptualnych istniejących w obrębie jednego systemu *micro*, odnosi się także do amerykańskich wariantów języka hiszpańskiego.

Bazę metodologiczną niniejszego studium stanowi językoznawstwo kognitywne, a w szczególności semantyka kognitywna oraz założenia lingwistyki kulturowej, pozwalające na opis poszczególnych aspektów języka z perspektywy różnych wizji świata (por. WILK-RACIĘSKA, 2009).

Analiza wspomnianej grupy związków frazeologicznych poprzedzona jest wstępem teoretycznym. Po określeniu podstawowych założeń językoznawstwa kulturowego, przedstawiono relację pomiędzy frazeologią a kulturą, skupiono się na takich zjawiskach jak: status językowo-kulturowy frazeologii, kulturowo-narodowa odrębność związków frazeologicznych. Nawiązując do postulatów D.O. DOBROVOL'SKIEGO i E. PIIRAINEN (2005), opisano także różnorodność form, poprzez które kultura przenika do języka, a następnie do frazeologii.

W rozdziale drugim zaprezentowano dotychczasowy stan badań nad frazeologią oraz jej funkcje w języku, ze szczególnym uwzględnieniem badań dotyczących frazeologizmów zoonimicznych na gruncie polskim i hiszpańskim. Zważywszy na

fakt, iż samo pojęcie *frazeologia*, jej status językowy, granice oraz charakter związków będących przedmiotem badań, nadal są kwestią polemiczną, w rozdziale trzecim Autorka szczegółowo omawia powyższe zagadnienia. Wiele uwagi poświęca różnorodnym typologiom związków frazeologicznych (m.in. według G. Corpas Pastor, E.T. Montoro del Arco, M.A. Castillo Carballo, L. Timofeevy) oraz ich cechom charakterystycznym. Określa, które z nich są uważane za konieczne, aby dana jednostka językowa mogła otrzymać status frazeologicznej, a które uzyskują rangę cech potencjalnych. Najbardziej przekonująca okazuje się koncepcja E.T. MONTORO DEL ARCO (2005, 2006) postulująca klasyfikację jednostek frazeologicznych zarówno w skali poziomej (*nivel horizontal*), odnoszącej się do jednostek różnorodnych pod względem syntagmatycznym, jak i w skali pionowej (*nivel vertical*), w którą wpisują się jednostki tożsame pod względem strukturalnym, ale o różnym stopniu stabilności i idiomatyczności.

Rozdział czwarty poświęcony jest charakterowi metaforycznemu oraz metonimicznemu frazeologii. Autorka pokrótce omawia kognitywną teorię metafory G. LAKOFFA i M. JOHNSONA (1986) oraz jej późniejsze modyfikacje: model ikoniczny oraz archimetafory według E.M. IÑESTY MENY i A. PAMIESA BERTRÁNA (2002). Biorąc pod uwagę, iż niektóre związki frazeologiczne z komponentem zoonimicznym są motywowane zarówno metaforycznie, jak i metonimicznie, wprowadza także pojęcie *metaftonimii*.

Kolejne dwa rozdziały poruszają kwestię figuratywności, idiomatyczności i motywacji frazeologicznej z punktu widzenia lingwistyki kognitywnej (Teoria Wyrażeń Figuratywnych oraz typy motywacji według D.O. DOBROVOL'SKIEGO i E. PIIRAINEN, 2005); przedstawiają mechanizmy wpływające na idiomatyczność, w ujęciu A.N. BARÁNOVA i D.O. DOBROVOL'SKIEGO, 1998), oraz ich wzajemne zależności. Autorka udowadnia, iż figuratywność, podobnie jak idiomatyczność, jest zjawiskiem gradualnym i nie może być utożsamiana z brakiem dosłowności.

Biorąc pod uwagę fakt, iż proponowana analiza frazeologizmów zoonimicznych języka polskiego i hiszpańskiego ma nie tylko charakter semantyczny, lecz także pragmatyczny, w rozdziale piątym Autorka przedstawia model znaczenia frazeologicznego według L. TIMOFEEVY (2008). Badaczka, opierając się na pracach S. LEVINSONA (1989, 2004 [2000]), wskazuje na złożoność znaczenia frazeologicznego i postuluje istnienie dwóch jego poziomów: 1) semantycznego, opartego na znaczeniu „słownikowym” związku, na który wpływ ma szereg informacji o różnym charakterze (denotacyjnym, konotacyjnym, waloryzującym, stylistycznym, itd.); 2) pragmatycznego, czyli ukazującego rolę kontekstu komunikacyjnego w interpretacji (i modyfikacji) znaczenia danego związku.

Rozdział siódmy stanowi przejście od teorii do praktyki. Po zaprezentowaniu metodologii następuje analiza frazeologizmów zoonimicznych z perspektywy onomazjologicznej. Związki frazeologiczne z komponentem zwierzęcym są podzielone według domen conceptualnych, do których się odnoszą: 1) FZ odnoszące się do zdolności umysłowych, 2) FZ odnoszące się do sposobu poruszania się, 3) FZ odnoszące się do wyglądu zewnętrznego, 4) FZ odnoszące się do odczuć fizycznych i czynności fizjologicznych, 5) FZ odnoszące się do emocji, 6) FZ nie odnoszące się do konkretnej domeny conceptualnej, których znaczenie zostało w pewnym stopniu zmodyfikowane poprzez kontekst komunikacyjny.

Wybrane związki poddane są analizie semantycznej (pierwszy poziom analizy) oraz badane pod kątem motywacji oraz konotacji. Autorka analizuje także ich użycie kontekstowe celem określenia, czy znaczenie frazeologiczne jest w jakimś stopniu modyfikowane poprzez uwarunkowania danej wypowiedzi (drugi poziom analizy). Następnie przedstawia wyrażenia polskie, które wpisują się w tę samą domenę konceptualną. Celem znalezienia podobieństw oraz różnic w konceptualizacji pomiędzy obydwooma systemami *micro*, frazeologizmy polskie badane są zarówno pod kątem bazy metaforycznej, jak i obrazu mentalnego, który wywołują. Obraz ten jest kontrastowany z przeanalizowanymi wcześniej wyrażeniami hiszpańskimi. Warto podkreślić, iż niniejsza praca ma charakter językoznawczy, a nie traduktologiczny, dlatego kwestia ekwiwalencji oraz nieprzekładalności FZ nie stanowi przedmiotu badań.

Biorąc pod uwagę fakt, iż „głęboko ukryte elementy wizji *macro* mają ogromny wpływ na pragmatykę, czyli na to, jak używamy języka” (WILK-RACIEŃSKA, 2009: 24), ostatni rozdział niniejszej publikacji poświęcony jest analizie czysto pragmatycznej FZ. Ma on na celu pokazanie, że nie zawsze implikatura danego frazeologizmu jest stała, w pełni skonwencjonalizowana, w pewnym sensie „odporna” na działania kontekstowe. Istnieją frazeologizmy, których implikatury, szczególnie te o charakterze emotywno-emocjonalnym, podlegają pewnym modyfikacjom, osłabieniu lub wzmocnieniu (*implicaturas conversacionales generalizadas*), a czasem dany związek w konkretnej wypowiedzi nabiera nowego znaczenia, „wygenerowanego” tylko w danym otoczeniu kontekstowym (*implicaturas conversacionales particularizadas*).

Przeprowadzona analiza dowodzi, iż frazeologia odzwierciedla samoświadomość kulturowo-narodową danej społeczności językowej, świadczy o obrazowości i ekspresywności języka oraz wiąże się z określonym wartościowaniem. Znacząca większość przeanalizowanych związków frazeologicznych jest motywowana metaforycznie, nieliczne tylko wykazują charakter metaforyczno-metonimiczny (*metaftonimia*). Jednocześnie warto pokreślić, że o ile na poziomie ogólnym frazeologizmy obu języków nie wykazują znaczących różnic, to głębsza analiza ich komponentu wyobraźniowego (a także różnic kontekstowych) i bazy metaforycznej wydaje się temu przeczyć.

Ponadto, zarówno frazeologizmy hiszpańskie jak i polskie są najczęściej motywowane ikonicznie, tzn. znaczenie globalne frazeologizmu bazuje na bezpośrednim ludzkim doświadczeniu, wynika z obserwacji otaczającego świata (np. ogólnej wiedzy na temat wyglądu, zachowania i zwyczajów zwierząt). Ten typ motywacji najliczniej reprezentują frazeologizmy zoonimiczne należące do grupy trzeciej. Warto podkreślić, iż część frazeologizmów obu języków przedstawia motywację symboliczną, opartą na konwencjach kulturowych, wspólnych wierzeniach i zwyczajach (np. *astuto como un zorro*=*sprytny/przebiegły jak lis*). Jednocześnie można zauważyć przypadki mieszania się różnych typów motywacji, najczęściej ikonicznej z symboliczną lub ikonicznej z intertekstualną: *estar como un jabato/ser (hecho) un jabato, ser un burro cargado de letras, ser/parecer más burro que un ara(d)o, ver(le) las orejas al lobo, lento como un caracol, oczy gazeli, mądra jak flądra, wolny jak ślimak*. Wszystko to potwierdza, iż badając relację pomiędzy znaczeniem figuratywnym danego frazeologizmu a obrazem mentalnym składającym się na jego strukturę konceptualną, należy pamiętać, że czasem trudno jest wyznaczyć ostrą granicę pomiędzy dwoma

typami motywacji (ikoniczną i symboliczną), gdyż przenikają się one wzajemnie. Niejednokrotnie wyrażenia, których motywację można by określić na podstawie wiedzy o świecie, z biegiem czasu stają się związkami utrwalonymi historycznie i motywowanymi kulturowo.

Kolejny wniosek, który nasuwa się po dokonaniu analizy, jest taki, iż nie zawsze oba języki wyrażają daną cechę ludzką poprzez identyczny leksem zwierzęcy. Frazeologizmy nie zawsze mają charakter uniwersalny, opierają się na wspólnym dziedzictwie kulturowym. Często różnice i rozbieżności semantyczne wynikają z odmiennych presupozycji dotyczących znaczenia figuratywnego poszczególnych grup zwierząt (por. BARTOŠ, 2000: 7). Bardzo często dany frazeologizm zoonimiczny, nawet ten pozornie oparty na konwencjach kulturowych, nawiązuje do cech zupełnie odmiennych (np. leksem *sowa*, który w języku polskim jest symbolem mądrości, a w języku hiszpańskim, *lechuza*, wywołuje skojarzenia zgoła przeciwne, czy zwrot *ser un besugo* <być leszczem>, który w języku hiszpańskim oznacza osobę o niskim stopniu inteligencji, a w języku polskim profiluje zupełnie inne cechy). Tak więc dana cecha może być wyrażona w obu językach poprzez frazeologizm, którego komponent zoonimiczny w jednym języku wydaje się bardziej produktywny niż w drugim (np. *tener una cabeza de chorlito*, *tener menos seso que un mosquito* czy *parecer una ardilla*, w przypadku języka hiszpańskiego, *głupi jak cięła (na niedzielę)*, *mądry/a jak dwie flądry*, w przypadku języka polskiego) i/lub rozwija o wiele więcej użyć metaforycznych, które aktualizują się w konkretnym kontekście komunikacyjnym (opozycja prywatywna): BORREGO vs. BARANEK, CABRA vs. KOZA, GANSO vs. GEŚ, *jeść jak ptaszek/jak wróbelek/jak kurczę* vs. *comer como un pajarito*.

Jednocześnie przeprowadzone analizy poświadczają, iż w wielu przypadkach frazeologizmy hiszpańskie i polskie tylko pozornie charakteryzują się tym samym znaczeniem denotacyjnym i konotacyjnym, w rzeczywistości wykazują mniej lub bardziej wyraźne różnice, zarówno w bazie metaforycznej jak i w komponencie wyobraźniowym (obrazie mentalnym): *ponerse más colorado que un pavo*, *estar/ponerse colorado/encarnado/rojo como un pavo* vs. *czerwony jak indyk*, *zaczerwienić się jak indyk*; *ir para atrás como los cangrejos/ir como los cangrejos* vs. *chodzić jak rak/iść/posuwać się/pęznąć rakiem/raczkami*. Nawet w ramach samego języka hiszpańskiego, jego różnych wariantów dialektalnych, dany frazeologizm bardzo często wywołuje odmienne konotacje: *ser muy ganso*, *hacer el oso*.

Przedstawione w pracy badania pokazują, że istnieją podobieństwa i analogie pomiędzy systemem leksykalno-frazeologicznym języka hiszpańskiego i polskiego. W obu językach przeważają wyrażenia najczęściej wiążące się z negatywnym wartościowaniem, charakteryzujące człowieka w sposób pejoratywny. Niemniej jednak można także wskazać różnice w motywacji, obrazie mentalnym oraz konkretnym użyciu istniejące pomiędzy frazeologizmami obu języków. Jest to niewątpliwie związane z wizją świata oraz jej granicami.

Agnieszka Szyndler

**Phraseological units with zoosemic terms
relative to human being in Polish and Spanish languages:
a contrastive study in the framework of Cultural Linguistics**

Summary

The aim of the very publication is to analyse the selected phraseological units including names of animals and having a metaphorical basis (A HUMAN BEING AS AN ANIMAL) both in the Polish and Spanish language, that is, languages inscribed in the same European frame: a *macro* system (see WILK-RACIĘSKA, 2009). However, in spite of the fact that this culture has been shaped by a common philosophical system, between these two European communities may exist cultural differences, reflected in the linguistic forms.

The corpus of this study is selected from Polish-Spanish dictionaries (both monolingual and bilingual), as well as from Internet publications and even blogs, and it is constituted both by stereotyped comparisons as phraseological units (hereinafter PhUs) whose area of motivation is the wildlife, that is stable and fixed linguistic units referred to different human characteristics. In other words, the phraseological manipulations or creative, conscious and voluntary modifications, created *ad hoc* in the concrete contextual circumstances remain outside the analysis.

Moreover, in order to maintain methodological consistency and clarity, the author focuses on the Standard Peninsular Spanish. However, in some cases she alludes to the PhUs typical of Latin America for the purpose of highlighting that even in the same *micro* system (in this case the Spanish one) certain human qualities can be conceptualized in different ways.

The analysis of Spanish and Polish PhUs with zoosemic terms is carried out in the area of Cognitive Linguistics, particularly Cognitive Semantics, as well as adopts the theoretical framework of Cultural Linguistics, a holistic study which allows the linguist to observe and analyse the language and its phenomena from different perspectives (WILK-RACIĘSKA, 2009).

The study of the mentioned type of PhUs is preceded by a theoretical introduction, made up of six chapters, each of which addresses a particular issue of phraseology. The first chapter introduces into some basic assumptions of cultural linguistics and focuses on the cultural aspects of the phraseology and on its mixed status, both cultural and linguistic. The typology of cultural phenomena, which play a decisive role in the description of the figurative language, is presented according to D.O. DOBROVOL'SKIJ and E. PIIRAINEN (2005).

The second chapter presents a historical outline of studies on phraseology, mainly in Spanish and Polish fields, with particular reference to the works on zoomorphisms.

Given the fact that the very concept of phraseology, its linguistic status and limits as well as the nature of fixed linguistic units is still a matter of polemic, in the third chapter, the author discusses these issues in detail, paying a special attention to different classifications and delimitations of the PhUs (proposed by G. Corpas Pastor, E.T. Montoro del Arco, M.A. Castillo Carballo, L. Timofeeva) and to their structural and semantic properties. The author describes which structural and semantic features are necessary for the linguistic unit to be considered a phraseological one and which of them obtain a rank of potential properties.

The most convincing seems to be MONTORO DEL ARCO's conception (2005, 2006) who postulates a classification of phraseological units both in the horizontal level (*nivel horizontal*), related to a varied syntagmatic units, and in the vertical one (*nivel vertical*), composed by the units which are structurally identical but present a certain degree of stability and idiomaticity.

Chapter four is devoted to the metaphoric and metonymic nature of phraseology. The author briefly discusses the Cognitive Theory of Metaphor proposed by G. LAKOFF and M. JOHNSON (1986) and its subsequent modifications: an iconic model and archimetaphors created by E.M. IÑESTA MENA and A. PAMIES BERTRÁN (2002). Given that some PhUs with zoosemic terms are motivated both metaphorically and metonymically, the author introduces the concept of metaphonymy as well.

The next two chapters address the issue of figurativeness, phraseological idiomaticity and motivation in the framework of the Cognitive Linguistics (The Conventional Figurative Language Theory created by D.O. DOBROVOL'SKIJ and E. PIIRAINEN, 2005; types of idiomaticity proposed by A.N. BARÁNOV y D.O. DOBROVOL'SKIJ, 1998) and their interrelationships. The author proves that both figurativeness and idiomaticity are a gradual phenomena and cannot be equated with lack of literalness.

Taking into consideration the semantic and pragmatic nature of the proposed phraseological analysis, the fifth chapter presents the model of phraseological meaning created by L. TIMOFEEVA (2008). The linguist's theory, based on the works of S. LEVINSON (1989, 2004 [2000]), indicates the complexity of phraseological meaning and suggests the existence of its two levels: 1) semantic one, inspired by the "dictionary" meaning of a PhU and affected by a number of different types of information (denotative, connotative, evaluative, stylistic, etc.; 2) pragmatic one, which illustrates the role of communicative context in the interpretation (and modification) of the concrete PhU's meaning.

The seventh chapter is the transition from theory to practice. Having submitted the methodological guidelines of the study, the author goes into the onomasiological analysis of zoomorphisms divided according to the conceptual domain in which they are enrolled: 1) PhUs referred to mental faculties, 2) PhUs referred to ways of movement, 3) PhUs referred to physical appearance, 4) PhUs referred to physical sensations and physiological activities, 5) PhUs referred to emotions, 6) PhUs which do not belong to the concrete conceptual domain but their phraseological meaning is modified to some extent by communicative context.

The zoomorphisms are investigated not only from the semantic point of view (denotative and connotative meaning, idiomatic figuration and motivation) but also from a pragmatic dimension, that is, from the real usage of language (the second level of analysis). The author describes contextual inferences developed inside a major statement as well as presents Polish PhUs which belong to the same conceptual domain. In order to find similarities and differences between the conceptualization of these two micro systems, Polish phraseological units are investigated not only from the point of view of their metaphorical basis but also from their mental image (conceptual structure). This image is contrasted with earlier investigated Spanish PhUs. It is worth mentioning that the present publication is merely of linguistic, not translational, nature, hence the issue of equivalence and (un) translatability of these units is beyond the scope of this study.

Given the fact that “deeply hidden elements of the macro vision have a huge impact on pragmatics, that is, on how we use language” (WILK-RACIEŃSKA, 2009: 24), the last chapter is devoted to the pragmatic analysis of the PhUs. It aims to show that the implicature of a certain phraseological unit is not always fixed, fully conventionalized, in a sense, “resistant” to the particular communicative context. There are PhUs whose implicatures, especially those with an emotive and emotional character, are susceptible to certain modifications (*generalized conversational implicatures*), sometimes in a concrete statement a given expression takes on a new meaning, “generated” in a particular context (*particularised conversational implicatures*).

The analysis shows that phraseology reflects the cultural and national self-consciousness of a given language community, as well as illustrates the imagery and expressiveness of language and is associated with a specific valuation. The vast majority of analyzed PhUs are motivated metaphorically, only a few are of both metaphorical and metonymical nature at the same time (*metaphonymy*). It is worth pointing out that if on the general level Polish and Spanish PhUs do not show significant differences, a deeper analysis of their imaginary component and metaphorical base (as well as contextual differences) seems to contradict this assumption.

As far as motivation of PhUs is concerned, both Polish and Spanish zoomorphisms are more often iconically motivated (especially those that fall within the domain of PHYSICAL APPEARANCE), i.e. are based on direct human experience and emerge from the observation of the world (general knowledge of the animals' appearance, behavior and habits). On the other hand, some of the analyzed PhUs present symbolic motivation based on cultural conventions, common beliefs and customs (e.g. *astuto como un zorro* = *sprytny/przebiegły jak lis*). Also, there are cases in which two types of motivation are mixed, especially the iconic with the symbolic or the iconic with the intertextual one: *estar como un jabato/ser (hecho) un jabato, ser un burro cargado de letras, ser/parecer más burro que un ara(d)o, ver(le) las orejas al lobo, lento como un caracol, oczy gazeli, mądra jak flądra, wolny jak ślimak*.

All this confirms that examining the relationship between the figurative meaning of the PhU and the image component which forms its conceptual structure, we should keep in mind that sometimes it is difficult to determine a sharp line between these two types of motivation (iconic and symbolic one) as they are intertwined. Frequently, the expressions, whose motivation could be defined on the basis of

knowledge of the world, over time can become historically entrenched and culturally motivated units.

Another conclusion which emerges from the study is that Polish and Spanish languages do not always express a particular human quality by the same zoosemic term. PhUs do not have to be universal or based on a common cultural heritage. These differences and discrepancies exist due to different semantic presuppositions concerning the figurative meaning of particular groups of animals (see BARTOŠ, 2000: 7). A given PhU, even seemingly based on cultural conventions, can very often refer to totally different features (e.g. lexeme *sowa* [owl], which in the Polish language is a symbol of wisdom but in Spanish, *lechuza*, has a diverse connotative meanings, or the expression *ser un besugo* <być leszczem> [to be a red sea bream] which in Spanish means a person of low intelligence, and in Polish profiles different qualities.

Thus, a given feature can be expressed by a PhU whose zoosemic component in one language seems to be more productive than in the other (e.g. *tener una cabeza de chorlito*, *tener menos seso que un mosquito* or *parecer una ardilla*, in Spanish; *głupi jak cielę (na niedzielę)*, *mądry/a jak dwie flądry*, in Polish) and/or tends to develop more metaphorical uses in the specific communicative context (privative opposition): BORREGO vs. BARANEK, CABRA vs. KOZA, GANSO vs. GEŚ, *jeść jak ptaszek/jak wróbelek/jak kurczę* vs. *comer como un pajarito*.

Moreover, the study confirms that in many cases, Spanish and Polish idioms only seem to have the same denotative and connotative meaning, while in fact they present more or less clear differences in both metaphorical basis and underlying mental image (imaginary component): *ponerse más colorado que un pavo*, *estar/ponerse colorado/encarnado/rojo como un pavo* vs. *czerwony jak indyk*, *zaczerwienić się jak indyk*; *ir para atrás como los cangrejos/ir como los cangrejos* vs. *chodzić jak rak/iść/ posuwać się/ pęłznąć rakiem/raczkami*. It is worth mentioning that even within the Spanish language and its dialectal variants, a given PhU very often may have different connotations, or shades of meaning: *ser muy ganso*, *hacer el oso*.

The analyses and studies presented in the work point out that there exist similarities and parallels between the lexical and phraseological Spanish and Polish systems. In both languages PhUs of negative valuation, which characterize a human being in a pejorative way, dominate heavily. On the other hand, differences in phraseological motivation, specific mental image and functional factors existing between PhUs of these two languages can be indicated as well. This is undoubtedly related to the vision of the world and its limitations.

Redakcja: Małgorzata Woźnica
Projekt okładki: Emilia Dajmowicz
Redakcja techniczna: Barbara Arenhövel
Korekta: Ewelina Szymoniak
Łamanie: Alicja Załęcka

Copyright © 2014 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-2252-0
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-153-9
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 20,00. Ark. wyd. 25,5. Papier
offset. kl. III, 90 g Cena 38 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Agnieszka Szyndler

ZOOMORFISMOS FRASEOLÓGICOS DEL ESPAÑOL Y DEL POLACO

Więcej o książce

CENA 38 ZŁ | ISSN 0208-6336
(+ VAT) | ISBN 978-83-8012-153-9